

HAI 2200, Dejan, Chapit 1

1. *Son* oubyen *sans*:

(a) Kisa Dejan di pou Dominiken,

- li se fè lèt remèt _____, kit yo pouse son, kit yo pa pouse _____

(b) epi pou pi fò elèv ak pwofesè ayisyen,

- li se fè lèt pouse _____, kit yo remèt _____, kit yo pa remèt _____

2. Ki vil ki asosye ak nasyonalite sa yo?

Brezilyen

Chinwa

Ejipsyen

Franse

Japonè

Ris

3. Ki diferans ki genyen ant fason ti Dominiken leve ak fason ti Ayisyen yo leve? Poukisa li vle siyale diferans sa yo?

4. Poukisa edikatè ayisyen gen “malis kache nan kè yo? [...] Timalis an akademisyen franse mawon.”

5. Ki pousantaj elèv ann Ayiti pa konprann franse?

6. Ki pousantaj pwofesè ann Ayiti pa pale franse vrèman vre?

7. Dejan di yon timoun **atrap** konesans pi byen lè...

Vokabilè / gramè

- **Konnen** li **konnen** se kreyòl sèlman yo konnen èske se **egzajere** m ap **egzajere**?
- mesye dam ant dezaj
- moun k ap bay odyans
- sitistasyon lekòl tèt anba a kapab vire lòlòy anpil moun save ann Ayiti
- Se nan yon lang ki te rele yo chè mèt chè mètrès

Dejan 9 – 18

Defo nan tout sistèm lekòl merite anpil kritik.

Defo sistèm lekòl ann Ayiti se mande ti Ayisyen wete po kreyòl yo sou yo lè yo pile baryè lekòl

Filozofi edikasyon se **pedagoji**

Timoun mennen pwòp aktivite yo nan tout nivo devlopman yo.
Timoun gen konesans pa l.

Baybe te panse Afriken Ameriken te gen yon “mank” osnon yon “reta” nan devlopman lang. Li vin wè se sèlman “diferans.” Youn pa vo plis pase lòt:

Tout lang se zouti ki egalego. Men sa pa vle di lasosyete trete yo konsa...

Aprann yon lang nan granmoun / **Benyen nan yon lang** nan timoun

Teyori laj kritik la (1 rive 6 ane).

Ki jan pou n avanse nan edikasyon

Aprann depann de bon jan konesans lekti
Aprann li chita sou sa nou wè, tandè, konprann epi ki enterese nou
Li toutbon vle di konprann toutbon

Pwoblèm: Gen kote TOUT moun pale yon menm lang epi lekòl se nan yon lòt lang.

Sonje: - 6 an: 14,000 mo
- Men yo mete sèlman 235 grenn mo nan liv lekti premye ane.
Sa vle di 14,000 mo sa yo se BAZ konesans lekti.

E ann Ayiti? Èske yon timoun ki nan premye ane lekòl konnen 14,000 mo franse?

Chemen nòmal konesans nenpòt ki moun se lang yo deja konnen fen e byen
Dejan 9 – 18...

RENMEN nan edikasyon

Edikasyon dwe montre yon timoun renmen tèt li, respekte tèt li, respekte lòt moun

- Lang se mwayen prensipal pou transmèt konesans
- Timoun pa chwazi lang li pale a, poukisa pini l poutèt li pale kreyòl nan ap ba l franse? Poukisa viktimize timoun nan?

Dejan 18 - 30

I. Bèl sitasyon

Yon mwayen enpòtan yon pèp etranje genyen pou li touye yon lòt pèp li kolonize anba manti, se foute lang li fon nan tèt yon swadizan ti ‘lelit’ tyoul li defòme nan yon sistèm lekòl.... (20)

“Lè se lang kolon an ki lang lekòl la... distans ant klas sosyal yo se ogmante li ogmante angiz se diminye li diminye” (20)

II. Keksyon. Esplike ak diskite keksyon yo ak yon zanmi:

1. “Esperyans ki fèt nan tatonnen.”
2. “Lekòl fèt pou timoun, timoun pa fèt pou lekòl”
3. Kisa ki alfabetizasyon an?
4. Dekri pwoblèm nan lekòl nan Ginen Bisao.
5. Dapre Gatenyo, ki jan edikasyon an dwe ye? Diskite filozofi edikasyon li. Ki jan li wè ‘koreksyon’ nan lekòl la?

6. “Mèt Rapote” reprezante edikatè ayisyen an, sa li fè ki pa bon dapre Dejan?
7. “Listwa chaje ak egzanp sosyete ak enstitisyon ki goumen kont. laverite, pou pi gran malè ni sosyete a, ni enstitisyon an.”
8. Bay plis egzanp pou Etazini oswa yon lòt nasyon.
9. Ki kalite pwoblèm anpil gran edikatè nan gwo peyi pa janm wè men ki genyen ann Ayiti.
10. Poukisa Dejan ap pale de mo *Kindergarten* ann Ayiti?
11. Èske edikasyon sèlman egziste nan lekòl la?

III. Tradui

1. ...**etan** y ap tatonnen
2. si gen **kichòy** ki klè pou li tankou **dlo kokoye**
3. wete rad kreyòl yo sou yo... pou al benyen **toutouni** nan yon mwatye **gode** franse **mawon**
4. grangwav **toutolon** wout nasyonal nimewo 2
5. nan koupe depans initil ra tè

Dejan 31 – 35; 36-41

Keksyon pou diskite.

1. Kisa paran timoun Chinwa nan Sannfransisko te mande ?
2. Konben timoun enskri nan lekòl ann Ayiti ?
3. Ki jan yo rele yon pwofesè ki gason ak yon pwofesè ki fi ann Ayiti?
4. Ki sa yon elèv ayisyen pa konprann? Poukisa se yon pwoblèm?
5. **Konprann** depann dirèk sou kisa?
6. Ki kalite aprann se “jako repèt” ann Ayiti?

7. Poukisa Ayisyen se moun vini nan pwòp peyi pa yo?
8. Ayiti se sèl grenn peyi nan ki kategori
9. Èske Ayiti se yon peyi ki konplike oswa senp onivo lang yo.
10. Ki lang yo pale nan Labèljik? Epi nan Kanada?
11. Konben lang yo pale Ozetazini? Nan Nijerya?
12. Konben lang yo pale nan Fidji?

Vokabilè 31-35

Se yon **plent** yo te fè
Se **moun vini** yo ye
Se moun peyi a **natifnatal**
Moun alawonnbadè
...nan **fen fon** peyi a...

Male teacher
Female teacher
Either public or private
To walk backwards

...Neither speak, nor
understand, either in
the capital or in the 9
departments

Hygiene
Poetry
Experimental

Bay lang prensipal yo pale nan peyi sa yo :

Almay	alman
Lachin	chinwa
Espay	espayòl
Lafrans	franse
Itali	italyen
Japon	japonè
Kore	koreyen
Polòy	polonè
Tanzani	swahili
Pòtigal	pòtigè
Vyetnam	vyetnamyen
Lesoutou	soutou

Dejan 2006 : 35-41

“Ti elèv ann Ayiti viktim prejije yon ti gwoup moun ki eritye byen, mès ak zak kolon yo e ki asepte vye lide ak vye manti anndan kè yo ak sèvo yo. Kòm kwa gen moun ki ta gen plis valè pase lòt moun... Gen lang ki ta plis pase lòt lang. Gen lang ki ta baryè konesans. Gen lang ki ta chemen konesans” (2006: 40)

1. Esplike diferans ant LANG ak DYALÈK.
2. Ki lang avèk dyalèk ou kapab jwenn ann Ayiti?
3. Kisa chak lang genyen? Eske nou kapab di *yon* lang pi bon pase yon *lòt*?
4. Sa k rive nan edikasyon ayisyen apre konkòda a an 1860.
5. Poukisa Dejan di pwofesè ayisyen aji ak malveyans ak lenkonduit onivo pedagogik ak moral?
6. Ki pawòl ki nan nimewo 5 nan konstitisyon 1987 la?
7. Poukisa Dejan di kreyòl se yon “sistèm estwòdinè”?
8. Nan ki sans timoun ayisyen toujou viktim abi gouvènman franse apre 200 lane endepandans?
9. Kijan Dejan dekri depatman Franse Matinik oswa Gwadeloup? Ki rapò yo genyen ak Lafrans?

Ti dikte pou pratike òtograf kreyòl la :

- a) Timoun se yon ti zile nan lanmè kreyòl.
- b) Lang pèmèt moun brase lide yo nan tèt yo.
- c) Kreyòl se chemen konesans nòmal lasyans modèn .
- d) Pwofesè lekòl konn repete erè kon sa je chèch.
- e) Yo kenbe sèten mès ak abitud franse.

Dejan paj 42 – 52

Grenadye alaso, sa ki mouri zafè a yo
700 bato ak 80 mil maren franse nan pò Sendomeng chak ane

Pwoblèm aprann yon lang etranje
Granmoun kanpe, timoun pase;
Jako rèk pa kab aprann
Baton ki nan men w, se avè l ou pare kou

Teyori gramè

Gramè Inivèsèl

sistèm nan se yon mekanik pou atrap lang; aparèy pou atrap lang
koze ki frape zorèy deklannche mekanik la
prensip ak paramèt: egzanp “DP” ak “NP”

[DP [D' [NP [N']]]]

[DP [D' [NP [N']]]]

Aprann yon lang nan timoun = natirèl; nan jwe

PERYÒD KRITIK LA

Aprann yon lang nan granmoun = nan fè jefò

Chemen long, gonbo di

Vokabilè

lang franse antre dri
bouch yo pa t gen dimanch
yo degaje yo malman
granmoun pa janm fin bòs nan yon lang etranje

Dejan 64-70

Analiz lespri/sèvo -- Mèvèy ki nan bouch timoun

Dejan ap montre genyen anpil bagay nou

konnen yo san nou pa aprann yo:

Ki jeneralizasyon ou kapab twouve nan egzanp sa yo ? Poukisa yo bon oswa pa bon ?

*** = fraz la pa bon an kreyòl**

(1) a. Se vre, m akaryat	b. Se vre, mwen akaryat
(2) a. Lanmò a fè m akaryat	b. Lanmò a fè mwen akaryat
(3) a. *Lanmò a rann *m akaryat	b. Lanmò a rann mwen akaryat
(4) a. Tann m ale anvan w fache	b. Tann mwen ale anvan w fache
(5) a. *Tann m atò	b. Tann mwen atò
(6) a. *Tann m anvan	b. Tann mwen anvan...
(7) a. Li wè m atò	b. Li wè mwen atò

Esplike:

1. a. gwòs / plenn (b) / ansent / gwo vant
b. miba, metba / akouche
c. vach bèf / bèf / gazèl / ti towo / towo
d. chwal / jiman / poulich / poulen
2. “Erè fèy papye blan san trase a.”
3. Bay kèk egzann bagay ou konnen san aprann.
4. Li dènye paragrap nan paj 71. Poukisa dekouvèt lang ougaritik enterese Dejan?

Poulich – filly

Poulen – foal

Jiman – mare

Gazèl – heifer, young cow

Aktivite koute

1. Istwa pale sou kisa ?
2. Ki moun bay istwa sa a ?
3. Kote l prale ?
4. Dekri vwayaj li.
5. Kisa li deside fè lè l tounen.
6. Kisa ki rive timoun sa yo ?
7. Ki lengwistik ki nan kont sa a ?

Tradui / Itilize....

Derape – ou pa **fouti/kapab** dòmi – twotwa a –
boureye – kapòt – kenkay – l ape file – **lodjans** ap
gaye – A ! – nan *man* yo – leswa – tire kont – tonton
an m – jouskaske – ti nonm ki t ap giyonnen m – fè
zanmi ake y – dite vètivè a – peyi a y – « Ti Okap » -
Lise Petyon – deblozay – fonsè pòt – **fofile kò l** –
baton chaplèt – li fè floup – **tonnè boule m** ! li vle
fann tèt ou – kèlkeswa nou pale -

Keksyon sou paj 72-77

1. Poukisa tit chapit la se « Bouch pou pe » ?
2. Esplike ki jan « Lekòl kabre verite ki enpòtan ?
3. Poukisa « Ipokrit se lizay » ? Eske ou kapab bay kèk egzanp Ipokrizi ameriken ?
4. Esplike : kreyòl / franse / laten.
5. Yon ti elèv Dominiken ta twouve ki kalite moun fou ?
6. « Se depale y ap depale » ... ki moun ?
7. Ki de lide ap goumen nan tèt pi fò Ayisyen ? (p.77)

Batay vokabilè : jwenn mo ki manke a (70-77)

tatonnen	fè fopa, chache, eseye (t..)
epav	vakabon, aryennafè
Li se yon kreten	enbesil, sòt
kretyen	li swiv Kris
Lide kwochi	Lide ki pa bon, ki pa drèt
Ipokrit se lizay	Sa ou konn fè, pratike
(1...)	

Batay vokabilè : Dejan, pp. 79-85

M ba ou kreyòl oswa angle, èske ou ka ban lenvès la ?

1. Fann nan kò (yon moun)	= to put pressure on someone
2. Nan de tan twa mouvman	= rapidly
3. Pa reponn kwik	= not to say a word
4. Ostralyen	= Australian
5. Ata granmoun tou	= even adults/the elderly
6. Vèsè Labib	= Bible verses
7. Li avivwa	= outloud
8. Teprikòdè	= tape recorder
9. Li detounen lajan	= deviate, divert (money)
10. Bouche je yo	= block their sight, blind their eyes
11. Defann (yon moun) sèvi ak	= ban (a person) from using
12. Yo pa depeyize	= they're not uprooted (from their country)
13. Antrènman lang	= language training

Sèvi ak vokabilè anwo a kominikativman

Ki moun vle fann nan kò w ?

Kisa ou vle fè nan de tan twa mouvman ?

Ki lè ou pa vle reponn kwik ?

Ban m yon Ostralyen tout moun konnen.

Ki bagay ata granmoun konn fè ?

Ki vèsè Labib ou pi renmen ?

Kisa ou pa vle di avivwa ?

Kisa ou vle anrejistre sou yon teprikòdè ?

Ki ameriken te detounen anpil lajan resaman ?

Ki jan Ameriken konn bouche je yo ?

Ki sa ou vle defann nan sosyete sa a ?

Ki jan ou te ka vin depeyize ?

Kisa ou pi renmen nan antrènman lang ?

Dejan, paj 89 – 101

Ti kwiz sou Dejan

1. Yo serye	☐ labank
2. Ban m konkou w	☐ ayisyen
3. Kòd la makònen	☐ anpil tan
4. Fanm se potomitan Ayiti	☐ yo wè sa
5. Depi tann dat yo pa vini	☐ panyòl
6. Yo temwen krim nan	☐ moun ap pwoteje yo
7. Timoun nan gen yon fistibal	☐ mare, konekte
8. Naje nan lang lan	☐ konpetan
9. Neye nan lang lan	☐ ti zam fèt ak elastik
10. Yo pa piti san gadò	☐ sa k pi enpòtan
11. Li gen yon kanè	☐ èd, koutmen

Esplike / defini an kreyòl espresyon ak mo sa yo:

12. Aprann pa kè
13. Jako repèt
14. Konnen san aprann
15. Yo gen **ladrès**

Ti dikte:

16. De towo pa kòmande nan menm savann
17. Kreyòl se potomitan edikasyon ann Ayiti
18. Zansèt ki vivan, zansèt ki desede

Koze alfabetizasyon nan Kiba

Timoun 10-14 ane

“Mwen li 52,000 paj.” / 200 paj pa semèn

1958: 23 pou san granmoun Kiba pa te konn li

1981: 2 pou san

Rezon pou reyisit Kiben an: Pèp la te chofe; Revolisyon an

Li te gen yon sèl grenn lang

Keksyon pou kominikasyon

1. Kisa Dejan egzamine tout jan, tout manyè ?
2. Sa k te pase Kiba ki bon ? Ki jan Kiba diferan ak Ayiti nan koze alfabetizasyon ?
3. Dekri wòl liv genyen nan lavi ti Kiben ak ti Ayisyen.
4. Kisa ti Kiben abitye tande ti Ayisyen pa abitye tande ?
5. Esplike « tantin » / « tonton » avèk « vwazen » / « vwazin ».
6. Lè ti Ayisyen « li franse », sa sa vle di ?
7. Kisa mo « zansèt » vle di an kreyòl ?
8. Ki pedagoji nou kapab jwenn fasil an Ayiti ?

Dejan 102 – 108

Vokabilè:

Se yon jwèt kote timoun kouri anpil

Lè w entèwonp yon moun

Se sa loraj la fè

Se sa lapli fè
Se objè yon vèb
Se yon moun ki swiv tout ti detay fen fen
Ou travay tèlman ou santi w ap mouri
Ou gen kapasite, talan, ou pare pou djòb la

Tradui:

1. Six months of rain, six months of drought
2. Yon ale vini nan tout peyi a.
3. He was a good character
4. Tout ras li ta rejte l kòm yon vakabon
5. Apre yon jounen travay pete fyèl

Keksyon pou kominike

6. Eske te gen esklav nan Sen Domeng ki te konn li ekri? (Malanfàn)
7. Dekri konesans lang Touden Louvèti te genyen
8. Epi Desalin?
9. Eske ou kapab pase 7 ane sou ban lekòl an Ayiti san ou pa aprann franse?
10. Kisa k bon ak pa bon nan liv Dejan?

Djòb / metye:

**Dekri kisa moun nan fè nan djòb sa yo.
Bay yon egzànpl yon bagay moun nan fè nan djòb li**

travayè bòs apranti

komèsan	kiltivatè	kouti / tayè
maren	madan sara	fewonri
pechè	fèblantye	boureye
òfèv	ebenis	boulanje
mekanik	kòdonye	mason
chapant	enspèktè	pwofesè

Kounyeya chwazi 3 metye epi emajine ou menm w ap eseye vann sèvis ou yo devan yon kliyan (patnè ou). Kisa w ap di ? Kisa kliyan w pral di ?

Pi fò elèv te mèt pase diz an lekòl ann Ayiti yo pa konnen pale franse pou sa (103)

Ti koze sou Lafrans

Sè Napoleyon, Polin Bonapat, pa te li franse.

1800: pi fò granmoun an Frans pa te janm al lekòl.

1957: kantite anwole ekri malman oswa analfabèt.

2000: 12 milyon sou 60 milyon jèn ale lekòl.

“Cautions & Council” – Prekosyon ak konsèy

I. Jwenn mo ki manke a:

1. Dèyè mòn gen _____
2. Begeyè _____
3. Pasyans bèl, lavi _____
4. Pa gen _____ pa jwe ak zwazo.
5. Lè y ap _____ poul, kodenn pa ri.
6. Bat chen, _____ mèt li.

II. Jwenn bout pwovèb la

1. Pito ou sòlda nan paradi, _____ pa Ginen.
2. Pa manyen nèg ki _____ tè glise.
3. Byen lwen _____ tòde ke l.
4. Bon _____ pa dire.
5. Lavi se _____ benyen nan
gwo dlo
6. Si ou vle wè plezi vye tonton, _____ ou pa chèf nan
lanfè.

III. Esplike sans pwovèb sa yo

1. Se mèt kò ki veye kò.
2. Nan twòp piwèt, lougawou kite jou bare l.
3. Bo nan bouch, men pè dan (22)
4. Pòtoprens vann men li pa bay papye (24)
5. Lajan pa janm al kay gangan pou l tounen.
6. Rete trankil se remèd kò.

IV. Batay sajès: wè si gwoup ou a kapab rekonstwi pwovèb la.

1. Chay ki pare pou bèlmè ou,...
2. Malfini pou grann,...
3. Pastè ap danse,...
4. Zonbi gade je mèt kay,...
5. Pyebwa ki wo di li wè lwen, grenn..

V. Fè yon ti dyalòg kote ou sèvi ak yonn nan pwovèb yo.

1. Veye zo ou.
2. Se pa ak rara yo kenbe zwazo.
3. Lè lougawou frekante ou, atansyon pitit ou.
4. Lè ou an devenn, lèt kase tèt ou. (45)
5. W ap bay yon kawo tè pou yon dan krab (48)
6. Kou ou prese, kafe ou koule ak ma.

1. Tout kòd gen de _____ bout
2. Raje gen _____ zòrèy
3. Sa ki ba ou konsèy achte chwal gwo vant nan tan

p ap ede ou nourì li nan tan _____ lapli / sèk
4. Lang pa gen dan, men li _____ pi rèd mòde
5. Pa konnen pa janm al nan _____ prizon